

Dinàmica dels Pirineus: llengua i desenvolupament¹

Des d'una perspectiva historicista, els substrats lingüístics en l'istme ibèric ens han estat presentats sovint amb una distribució est-oest. Igualment, i des d'antic, s'ha magnificat l'existència de contextos culturals transpirinencs amb continuïtat longitudinal (allò que ha estat conegut, amb un punt de romanticisme, com a «cultura pirinenca»). No obstant això, i malgrat haver existit indiscutiblement relacions continuades entre l'orient i l'occident pirinencs, els que han estat realment importants i significatius són els contactes en doble sentit nord-sud. Especialment els que s'han produït en dos àmbits diferents que corresponen a exigències demogràfiques, mediambientals i econòmiques: la complementarietat entre muntanya i pla, d'una banda, i la que s'estableix entre la cara nord i la cara sud de la serralada, d'una altra, tal com ens explica, amb aplicació concreta al Pallars, l'escriptor Pep Coll:²

Aquesta diferència de clima i de cultiu, en lloc de separar ambdues comunitats humanes, ha anat activant al llarg de la història llaços comercials, humans i culturals. Amb tants entrebancs geogràfics, el comerç de la comarca amb l'exterior era gairebé inexistent, de manera que el Pallars era autàrquic econòmicament. Els pagesos i comerciants de la Conca necessitaven la fusta dels boscos de muntanya, que els raiers s'encarregaven de fer lliscar riu avall fins a Tortosa; necessitaven mules i bèsties de càrrega, que compraven a la Fira

1. Treball emmarcat en els projectes «Estudio y dinamización de las hablas pirenaicas del catalán occidental», Ministeri de Ciència i Innovació, Secretaria d'Estat de Recerca, Desenvolupament i Innovació (FFI2011-28091 [P110048]), i «Llengua i territori a Ponent i l'Alt Pirineu (III). El patrimoni etnicolingüístic al Pirineu i Prepirineu occidentals i al nord de la Franja», Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (PT2012-S04).

2. *El parlar del Pallars*, Barcelona, Empúries, 1991, p. 12-13.

de Salàs; havien de menester pastures d'estiu per als ramats... A la vegada, els muntanyesos havien de baixar a la Conca a comprar el vi i l'oli. I, tot i sembrar algunes feixes de blat, no en tenien pas prou per a tantes boques... Contínuament, doncs, els camins de la comarca són freqüentats per corrues de traguiners, ramades que puguen cap a les pastures d'estiu o que baixen a la tardor cap a l'Urgell, firandants amb rècules de mules i de pollins que van a les fires...

[...]

De fet, filant més prim, hauríem d'esmentar aquí la relació humana i comercial amb Occitània, la qual cosa matisaria l'esmentada autarquia econòmica de la comarca. Els ports de Salau i de la Cornella a la vall d'Àneu, i el de Tavascan a la vall de Cardós, són passos ben coneguts pels habitants d'aquestes valls, ja que sovint els travessen per anar a treballar temporalment a França. Fins i tot, en èpoques de misèria, quan Peirot es ficava a les cases i no hi havia manera de fer-lo fugir, famílies senceres abandonaven el poble i se n'anaven a captar pels pobles de l'altre cantó del Pirineu. Quant a l'intercanvi comercial, Pierre Vilar destaca especialment el comerç de la fusta, de cavalls, de mineral de ferro i de sal, entre ambdós vessants de la serralada pirinenca.

La dona hi ha jugat un paper decisiu com a element d'intercanvi, en els lligams humans entre la Conca i la Muntanya. Tot i donar-se un alt índex d'endogàmia dins de cada poble, moltes dones de Muntanya es casen a la Conca. Algunes havien baixat a plegar olives, altres s'havien llogat de minyona en una casa bona de la Conca i ja es quedarien de mestressa en aquell poble. *Les dones són com les mules* —hem sentit en més d'un camí— *neixen i es crien a la muntanya, i en acabat baixen a treballar als pobles de més avall...* Curiosament, en canvi, el fenomen contrari era molt poc freqüent, de manera que rares vegades una xicota de la Conca travessava Collegats o el congost d'Erinyà. Ja ho diu el refrany: *mai bon tronc, aigua amont*.

Els Pirineus (en el món pirinenc hi ha el costum de dir-ho més aviat en singular: *el Pirineu*) són (o és), segons les enciclopèdies en ús, el «sistema orogràfic de la península Ibèrica que, estès des de la costa cantàbrica a la mediterrània, la solda amb el continent europeu». ³ Una definició, sens dubte, massa canònica —i de perspectiva exclusivament ibèrica— que amera la percepció popular que se'n té. El Pirineu és la gran barrera, una mena de mur de la vergonya que separa dos estats, antics imperis, del sud d'Europa: Espanya i França; com a mínim, així ho especifica l'exemple recollit a la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans: ⁴ «Els Pirineus separen Espanya de França». No és estrany, doncs, que en l'univers imaginari col·lectiu els Pirineus acaben coincidint amb la línia de creuetes que marca la frontera política, amb un codi cartogràfic de colors que visualitza la diferència entre la república del nord i la monarquia del

3. <http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0051146> (consulta: 8 març 2008).

4. <<http://dlc.iec.cat/results.asp>>, entrada «separar» (consulta: 8 març 2008).

sud. Una situació sense possibles matisos ni tons grisos, tret de l'única excepció que representa la taca de color diferent del Principat d'Andorra, encaixonat entre totes dues baluernes estatals (i, de vegades, ni això!).⁵

Una serralada amb una carena principal; una mena, doncs, de muralla, tan sols rebaixada en els seus dos extrems. Així, l'extrem occidental, a les terres d'Euskal Herria, presenta més aviat una estructura de massís, en el qual els conceptes d'*atlàntic* i *mediterrani* no estan tan irremeiablement vinculats al vessant nord i al vessant sud i que, a més, no té solució de continuïtat amb la Serralada Cantàbrica.

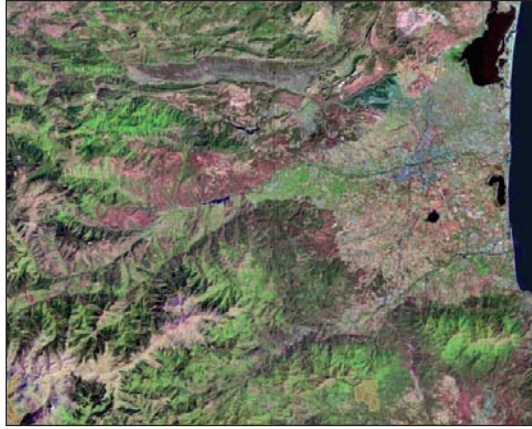

Igualment, a l'est, el Pirineu axial es descompon, a l'orient de la Cerdanya, en un seguit de serres més o menys paral·leles, amb estructura de forquilla: de sud a nord les Alberes, el Canigó, amb els Aspres i les Corberes. Tant és així que per a alguns autors,⁶ tenint en compte que la vall del Segre és considerada tradicionalment com a conformant del vessant sud, el Pirineu axial discorreria pel Carlit cap

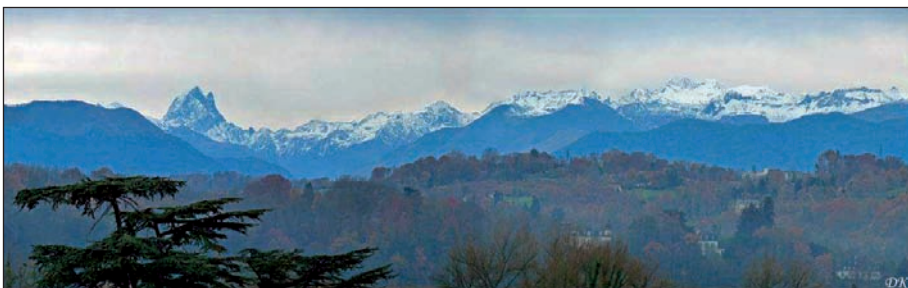
5. Antonio ÁLVAREZ, *Enciclopedia Álvarez: Segundo grado*, Valladolid, Miñón, 1956, quadernet central sense numerar.

6. Enric GUITER, «El català del nord», a Antoni FERRANDO (coord.), *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. 2, València, Universitat de València, i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 189-216.

a les Corberes, amb les conseqüències que açò comportaria per a la caracterització geogràfica canònica de la península Ibèrica.⁷

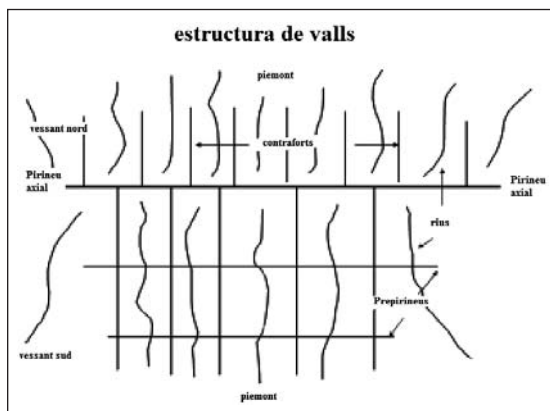
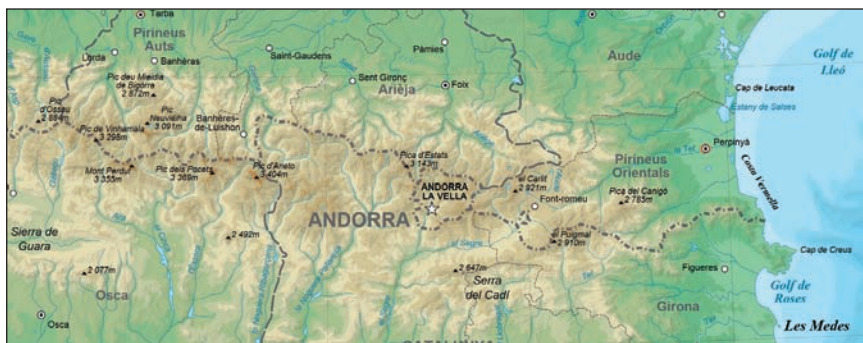
Efectivament, i si prescindim, doncs, dels dos extrems de la serralada, el Pirineu se'ns presenta com un seguit d'onades crestalludes que s'estenen, de sud a nord, cap a les planes occitanes. La cresta de l'onada més gran i última és el Pirineu axial, que s'eleva sobre aqueixes planes sense cap obstacle aparent. Si miràvem, per exemple, el paisatge muntanyenc des del *boulevard des Pyrénées* de Pau (Bearn), aguitariem el vessant nord pirinenc en bona part de la seua extensió, sense obstruccions visuals, dreçat com una immensa muralla coronada per la silueta impressionant del pic d'Aussau (també dit *lo Jan Pèir*, de 2.884 m, conegut en francès com a *pic du Midi d'Ossau*). En pocs quilòmetres en direcció sud, aqueixa plana esdevé alta muntanya sense a penes transició.⁸

7. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169555X09004073>> i <<http://www.atlesnacional.cat/icc/atles-nacional/relleu-geologia/>> (consulta: 12 març 2013).

8. <<http://www.infoclimat.fr/photolive-photos-meteo-131022-boulevard-des-pyrenees-pau-pic-du-midi-d-ossau-2884-m.html>> (consulta: 13 març 2013).

Una visió ben diferent de la que podríem trobar des del campanar o el castell del Rei de la Seu Vella de Lleida, o des del tossal del Pueyo de Barbastre. Des d'aquests magnífics miradors piemontesos, hom pot observar un caos inacabable de serralades, cada cop més altes en la llunyania, closes a l'horitzó pels cims nevats de l'alt Pirineu. Es tracta dels diversos sistemes que conformen el Prepirineu: una successió de serres paral·leles, esteses longitudinalment, i erosionades, gairebé regularment, per valls fluvials que emmotllen un altre sistema de serralades, esteses aquestes de nord a sud, que actuen com a contraforts. En resum, i pel vessant sud, hi ha una gran regió de muntanyes, congostos i valls fluvials, que en alguns indrets arriba a superar els 150 km d'amplària.⁹

Aquesta estructura complexa, de rectangles habitables —les valls fluvials— limitats per les serralades i els contraforts, només es veu trencada en dos indrets diferents, en els quals els rius no discorren de nord a sud sinó que agafen, ni que només siga

9. <http://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Pyrenees_topographic_map-ca.svg> (consulta: 13 març 2013).

parcialment, una disposició longitudinal, forçada per les serres prepirinenques. Es tracta, a llevant, de la plana cerdana i de l'Urgellet fins a la Seu (on el Segre fa un tomb, després de rebre les aigües de la Valira, i s'encamina vers el sud) i, a ponent, de la Canal de Berdún (o Verdún), on el riu Aragó pren la mateixa disposició fins que també gira cap al sud a l'altura de Zangoza (o Sangüesa); ara sota la inflexió de l'Irati.¹⁰

Així, la diferència entre ambdós vessants pirinencs recolza en l'absència (al nord) o la presència (al sud) de Prepirineu. Al nord, en pocs quilòmetres les aigües dels rius atenyen la plana; al sud, els cursos fluvials han de superar tot un sistema de congostos, corresponents a les serralades longitudinals, abans d'arribar-hi.

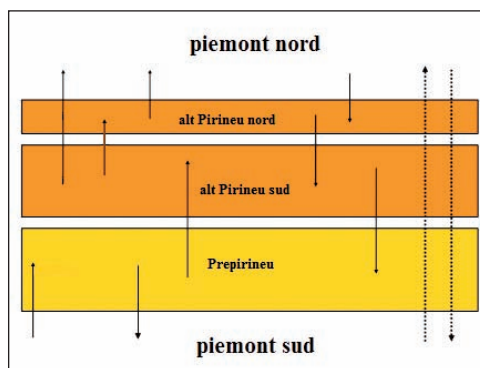
És interessant d'assenyalar, com a mostra de la complementarietat entre pla i muntanya, que totes les aigües del Pirineu meridional s'apleguen al sud de la regió de Lleida. Així la Noguera Pallaresa es vessa en el Segre a l'altura de Camarasa, la Noguera Ribagorçana a Corbins i el Cinca a Mequinensa, centenars de metres abans que aquell arribi a la unió amb l'Ebre al pantà de Riba-roja. Es pot afirmar, doncs, que gairebé totes les aigües del Pirineu sud (des de la Cerdanya) i de tot el nord de l'aiguavés mediterrani de la península Ibèrica conflueixen a Mequinensa.¹¹

10. <<http://www2.ign.es/iberpixmap/visoriberpixmap/visorign.html>> (consulta: 16 març 2013).

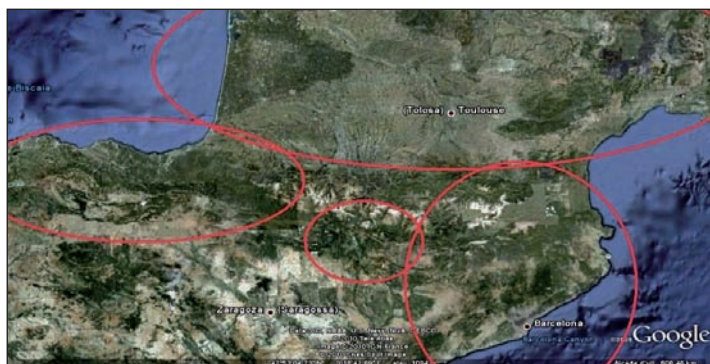
11. A la imatge, els plans samontans de Lleida, Urgell i Llitera amb els diferents aiguabarreigs del Segre (encerclats), i amb la conurbació de Lleida al centre. L'aiguabarreig més meridional correspon a l'Ebre-Segre (Mequinensa i pantà de Riba-roja). Imatge manipulada de Google Earth®, versió 5.1.3535.3218.

Sintetitzant, podríem dir que tot el sistema pirinenc està constituït per cinc faixes diferents de territori, cinc ecosistemes distints. Amb característiques morfològiques, climàtiques, paisatgístiques i de poblament ben diferents. De nord a sud: el piemont nord, l'alt Pirineu nord, l'alt Pirineu sud, el Prepirineu i el piemont sud. El poblament de tot aquest país complex ha estat, des d'antic, condicionat per aquesta situació geogràfica. Les relacions intrapirinenques i extrapirinenques hi han estat sempre constants; però, contràriament al que hom podria imaginar *a priori*, les més importants s'han produït habitualment en sentit nord-sud (o sud-nord): hom tendeix normalment a cercar, com ja hem vist, aquells productes dels quals està mancat perquè no són propis del seu hàbitat. Aquesta gradació d'ecosistemes, des del territori mediterrani continental fins a l'atlàntic (tot passant per l'estatge subalpí), ha estat la base de les relacions econòmiques i demogràfiques d'ençà que en tenim notícia o registre arqueològic.

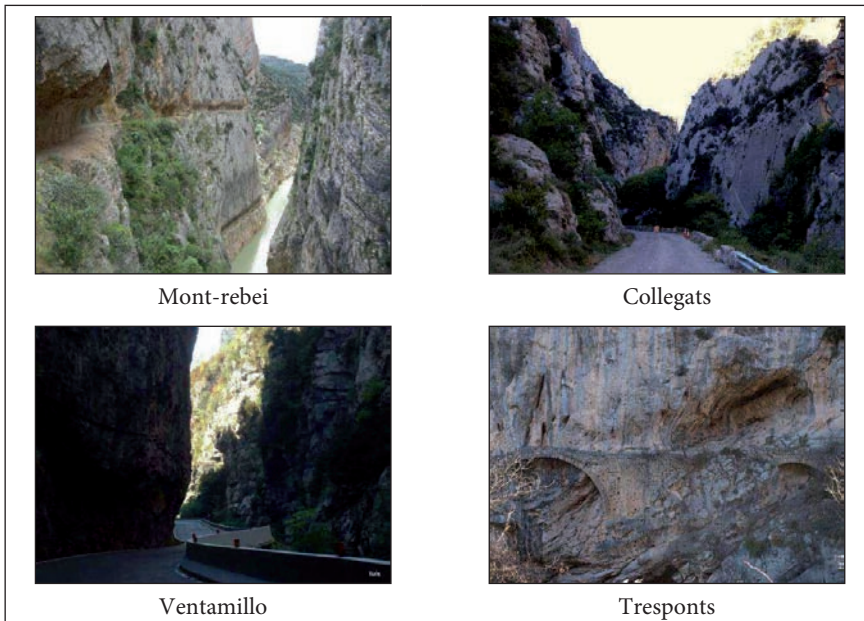
És per tot això que la distribució de llengües i de dialectes en els Pirineus té continuïtat de nord a sud només en els extrems de la serralada, on les muntanyes no representen una barrera considerable per als fluxos culturals. Però a l'alt Pirineu, o Pirineu central, on els passos a l'hivern són infranquejables, els dialectes romànics catalans, occitans i aragonesos s'estenen de nord a sud (o de sud a nord) seguint les conques fluvials, sense saltar la carena principal. I no obstant això també allà, on el Pirineu axial arriba a les seues màximes cotes, el flux humà a través del port ha estat constant al llarg dels segles, gràcies als grans corrents migratoris ocasionals (en ambdós sentits), al degoteig continuat de persones, a les migracions temporals o estacionals, al comerç, al contraban i, molt especialment, a la transhumància. La complementarietat entre el món mediterrani i l'atlàntic ha estat un clar motor de tots aquests contactes.¹²

L'explicació de tot això ens la dona en bona part l'orografia. Les valls són elements de vida autònoma, unitats organitzatives del poblament humà, ben comunicades internament i dotades d'un llit de sediments fluvials que les fa extraordinàriament fèrtils. L'estructura de valls paral·leles (amb distribució nord-sud) fa que les condicions ambientals siguin molt similars en una vall o en una altra. És per això que, parlant des d'una òptica estrictament estratègica, una vall veïna té molt poc a oferir, ja que és escassament complementària. Això afecta la política comercial, la de pasturatges i, sobretot, la de matrimonis. La població pirinenca sempre ha tendit a establir les seues relacions econòmiques i humanes amb els seus veïns del nord o del sud, que són aquells que poden aportar les matèries primeres de les quals és mancada. D'altra banda, els passos longitudinals, per bé que de menor alçada, són igual d'escarpats i difícils que els latitudinals. Cal observar que el Pirineu axial, modificat en la seua carena per l'erosió i la pressió de

12. Imatge manipulada de Google Earth®, versió 5.1.3535.3218.

sobreiximent provocada per les glaceres durant les glaciacions, disposa de bons colls, ports i passos de tota mena que han facilitat el trànsit en tots dos sentits. Potser l'única excepció en tot el sistema és el plegament principal del Prepirineu que, en alguns trams —com, per exemple, el Montsec—, es presenta com una barriera trencada només pels portells dels rius (Mont-rebei per a la Noguera Ribagorçana, Terradets per a la Noguera Pallaresa...), congostos perillosos de difícil pas i navegació. A l'hivern, la població sempre ha estat estàtica, com a mínim fins al disseny, al segle xx, de la moderna xarxa de carreteres; amb l'arribada del bon temps la comunicació —igual que els pasturatges— s'ha realitzat per colls i ports, tot esquivant els congostos.¹³

A part de les migracions i el comerç, hi ha hagut un factor, persistent des del Neolític, que ha ajudat a mantenir vives i practicables aquestes rutes naturals, i que ha servit, en conseqüència i com apuntàvem adés, d'element cohesionador d'aquests estatges complementaris. Es tracta de la *transhumància*, actualment en estat residual, però encara practicada. Les *cabaneres* han actuat d'autèntiques «au-

13. <<http://www.excursionesporhuesca.es/2009/06/congosto-de-mont-rebei/>> <<http://www.fotocommunity.es/pc/pc/display/19249732>>, <http://cerler-pirineos.es/wp-content/uploads/2010/09/9242029_27001615.jpg> i <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pontarrons_al_congost_de_Tresponts.jpg> (consulta: 16 març 2013).

topistes» per als ramats, però sobretot per a les persones que hi han teixit una sòlida xarxa de relacions personals. Tinguem en compte, per exemple, que del pla de Lleida en surt una que acaba a la Vall d'Aran, on enllaça amb les rutes occitanes que pugen des de la plana aquitana. Això vol dir que a les pastures d'alta muntanya han conviscut durant els mesos d'estiu pastors de procedències molt diverses. Un fenomen compartit amb molts indrets del món, però que al Pirineu central ha tingut una especial intensitat.¹⁴

Com en tantes altres comunicacions, les cabaneres principals del Pirineu van també de nord a sud. Es tracta de cercar la complementarietat climàtica per a garantir les millors condicions d'alimentació durant el cicle de l'any, tal com faria qualsevol bèstia salvatgina migratòria. Una vegada més, el sentit est-oest només garanteix ecosistemes similars, amb les mateixes servituds climàtiques i alimentàries.

Hi ha, però, altres relacions tradicionals en el món pirinenc. Les fires, per exemple. Salàs, Organyà, la Pobleta de Vellvei, Graus... Llocs on, un cop l'any, es trobava gent de tot arreu i, entre altres coses, s'arreglaven els matrimonis. L'aspecte folklòric que han agafat en els darrers anys no dona idea de la importància que van tenir en el seu moment. N'hi ha de noves, però, que, sense casaments (almenys que sapiguem), continuen mantenint les funcions tradicionals de comerç, adaptades als nous temps i a la nova economia. Pensem, per exemple, en l'impacte econòmic i social que té la Fira

14. Cabanera Lleida-Aran, <<http://www.caminsdemuntanya.com/llarg/serrasis/serrasis.htm>> (consulta: 17 març 2013).

Agrària de Sant Miquel de Lleida per a la pagesia, o la de Sant Ermengol de la Seu d'Urgell per al sector agroalimentari.

Hi ha encara més. Hi ha aplecs de tota mena que han ajudat a cosir ambdós vessants pirinencs. Alguns tenen alt valor simbòlic, d'altres en tenen més de pràctic. Són trobades estacionals, generalment amb data fixa. No són, naturalment, exclusius del Pirineu, però l'especificitat ve, ací, del fet que superen suposats obstacles de més de tres mil metres i trenquen, doncs, amb el tòpic de la frontera política o el de la barrera natural. Tenim, per exemple, l'anomenat Tribut de les Tres Vaques,¹⁵ un aplec vora dos mil metres d'altitud entre el poble navarrès roncalès d'Izaba i el gascó bearnès de Varetons (pàtria, per cert, del famós mosqueter Aramitz). Les dues comunitats es troben dalt del port per tal d'escenificar el pagament d'un antic tribut, establert a partir d'una sentència arbitral que va posar fi a un litigi ancestral. De fet, una bona excusa per a trobar-se en un lloc de pastures compartit, avui en dia gairebé convertit en un motiu d'atracció turística.

Molts d'aquests aplecs, potser els més concorreguts, eren els religiosos. Un dels més coneguts a tot el Pirineu era el de Montgarri,¹⁶ administrativament a la Vall d'Aran i geogràficament a l'alta conca de la Noguera Pallaresa. Un punt important per a les comunicacions entre Catalunya i Occitània, i un bon pas entre el Pallars Sobirà (vall d'Isil) i la Vall d'Aran (pla de Beret, Pujòlo). Mentre el llogaret tenia vida (i en va tenir fins als anys cinquanta del segle passat), era la població més elevada dels encontorns, a 1.645 metres, i un bon indret de refugi i avituallament. La peregrinació a la Mare de Déu de Montgarri era un aplec anual que, potser també amb un sentit més turístic i recreatiu que altra cosa, encara es manté.

15. <<http://centronavarrodemardelplata.blogspot.com.es/2012/09/tributo-de-las-tres-vacas.html>> (consulta: 17 març 2013).

16. <<http://chappelleisard.free.fr/montgarri/index.php>> (consulta: 17 març 2013).

De vegades, unes tradicions són substituïdes per unes altres, per bé que continuen tenint segurament el mateix sentit. Prop de Montgarri se celebra modernament un altre aplec, aquest amb caràcter civil. Es tracta del que es fa anualment dalt del port de Salau.¹⁷ Ara, s'hi troben pallaresos i gent del Coserans que reivindiquen que el pas tradicional esdevinga una carretera digna que comuniqui unes valls pròximes però extraordinàriament allunyades per la xarxa actual de comunicacions. En realitat, és un acte de concepció moderna, promogut pel Cercle d'Agermanament Occitanocatalà (CAOC), i s'hi aplega gent de tots els Països Catalans i d'Occitània.

N'hi ha, doncs, pertot arreu. Això és el que explica, per exemple, que els arqueòlegs que excaven el castell de València d'Àneu hagen trobat, al cos de guàrdia del segle xv, restes d'espines de congre, menja que només havia pogut arribar de la costa atlàntica, ja que en aquella època, a Catalunya, aqueix peix no es consumia en salaó. De la mateixa manera que etnòlegs i historiadors expliquen que la societat tradicional aranesa consumia el vi que els arribava de Barbastre, i no pas, com hauria estat previsible, el de les terres planes de la Gascunya. El nord i el sud sempre en contacte constant, cosa que justifica, com ja hem dit, la distribució nord-sud de les llengües i dialectes pirinencs.

17. <http://locarranquer.blogspot.com/2008_07_01_archive.html> (consulta: 17 març 2013).

És en aquest sentit que encara hi volem aportar una darrera idea. El paper del Principat d'Andorra com a centre comercial per excel·lència del Pirineu, al marge d'altres consideracions, no és res més que l'adaptació als nous temps, encara que potser metafòricament, d'aquells nodes, d'aquells nusos de comunicació que eren les fires i els aplecs.¹⁸

Aquest nou paper del Principat d'Andorra ens serveix, retòricament, per a encetar en aquest moment una nova línia de reflexió. És evident que aquest estatus tradicional de les relacions pirinenques (*intra* i *extra*) ha estat totalment modificat per la sensibilització de la frontera política a partir del segle XIX, per la xarxa de carreteres i, sobretot, pels canvis demogràfics i importants processos d'aculturació produïts durant el segle XX. Fins a quin punt, doncs, aqueix estatus, en el seu vessant lingüístic, és conservable, recuperable o potenciabile? I fins a quin punt, si això fos viable, seria legítim, productiu o útil de fer-ho?

Hauríem de convenir que el lingüista, d'ofici, ja parteix de la base que la preservació de la diversitat lingüística és un valor canònic. I ho és tant pel valor intrínsec per a l'anàlisi científica de les varietats conservades com pels beneficis socials que això comporta. Actualment, la defensa de la diversitat cultural sembla que es vincula directament al discurs en favor de la biodiversitat, que ja es considera un valor universalment acceptat. I sembla un lloc comú acceptar acríticament que el turisme i les indústries del lleure i del consum massiu incideixen directament contra aquesta biodiversitat, si més no en el seu vessant cultural.

Amb tot, hi ha interpretacions alternatives, menys catastrofistes. El coneixement del valor cultural d'un territori reverteix directament sobre el seu valor econòmic com a producte de consum. Malgrat la mala fama que acumula el turisme com a element degradador, també és cert que l'explotació turística equilibrada (a través, per exemple, de l'agroturisme i indústries afins) actua com a agent poten-

18. <<http://mural.uv.es/aniro/ANDORRA.htm>> (consulta: 17 març 2013).

ciador de l'economia local i contribueix al tan desitjat creixement sostenible. En els últims anys, alguns llocs del Pirineu i el Prepirineu basc, aragonès i català són un bon exemple d'això (cal recordar, entre altres, l'experiència dels ecomuseus).

Evidentment i no obstant això, no ha de ser únicament el turisme l'element diferenciador d'un país com Andorra i, en general, el Pirineu. Però, ben gestionat, no té pas per què ser un element distorsionador de res. El patrimoni cultural conservat retroactua sobre el territori com a signe diferenciador i com a marca de qualitat (a l'estil d'una denominació d'origen). A més d'aquests atractius, una gestió acurada de la recerca lingüística (sociolingüística i dialectològica) permet l'edició de materials de consum per a la població mateixa o per a visitants presumiblement d'un cert nivell cultural: llibres, fotografies, enregistraments d'àudio i vídeo, productes informàtics multimèdia. Un altre element concret, a través de la investigació toponímica, pot ser l'edició de guies paisatgístiques o cartogràfiques i de rutes glossades d'excursionisme, eines de suport a la creació de nous topònims (barris, urbanitzacions, establiments comercials o d'hostaleria...), així com materials per a l'estudi i difusió del coneixement de la fauna, la flora i els elements naturals autòctons. Però, sobretot, l'escola ha de ser l'element vehiculador d'aquest patrimoni. És bàsic per a la sostenibilitat de tot plegat generar materials didàctics adequats i que el col·lectiu docent faça seues les conclusions. Així mateix, és molt important que els materials ajuden a difondre entre la població un model d'ús públic del català que siga alhora genuí i alhora estàndard, model que sens dubte facilitarà extraordinàriament l'adaptació dels nous usos.

Proposem, doncs, des de la condició de lingüistes implicats en el desenvolupament del territori,¹⁹ com a pla d'actuació en un futur, bo i posant el nord en la potenciació de l'element lingüístic autòcton, tot un protocol que aglutine els possibles projectes compartits d'accions culturals d'interès comú per a les terres de Ponent i alt Pirineu i el Principat d'Andorra en el camp de les humanitats i de la lingüística, amb diverses possibilitats a desenvolupar, complementàries i no excloents, com ara:

1. L'extensió a Andorra dels projectes de patrimoni lingüístic o dialectal i literari iniciats i realitzats al Pallars, la Ribagorça i l'Alt Urgell, per:
 - a) recollir dades, emmagatzemables amb mitjans digitals per al seu estudi i conservació, d'uns parlars amenaçats per les transformacions en el medi i en la vida de la muntanya;
 - b) estudiar la continuïtat dels trets dialectals entre Andorra i els territoris veïns;
 - c) actuar decididament en la recuperació i potenciació del dialecte, la toponímia, la història oral, la literatura popular... com a sistema d'afermament de

19. A través dels projectes esmentats en la nota 1, i amb el projecte integrador «Aixalda. Estudi integral del dialecte pallarès» (encàrrec del Consell Comarcal del Pallars Sobirà al Grup d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu).

la lleialtat lingüística entre la gent pirinenca en general i entre la població andorrana en particular, entès tot plegat com a motor de desenvolupament del turisme cultural i com a sistema d'ancoratge i integració de la població nouvinguda.

2. La preparació d'una guia d'usos lingüístics (o manual de llengua estàndard) per als professionals (política, mitjans de comunicació, escola i per al públic en general), adaptada a partir de les directrius de l'Institut d'Estudis Catalans a la realitat del català d'Andorra i comarques veïnes, per:

- a) conservar els trets lingüístics autòctons vehiculables en la llengua d'ús formal;
- b) aconseguir una varietat referencial catalana (català estàndard) propera i identificadora per als seus usuaris;
- c) facilitar la integració dels nouvinguts, tot dotant-los d'un català arrelat en algun lloc i fent-los partícips de la societat que els envolta.

3. La transferència directa de coneixement a la societat mitjançant la promoció i popularització (edició de bibliografia divulgadora, creació de productes audiovisuals i informàtics de promoció, assessorament obert...).

Comptant amb recursos humans del Principat d'Andorra, les terres de Ponent poden aportar l'àmplia preparació i infraestructura científica dels equips de recerca vinculats a la Universitat de Lleida (Oficina de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu, Grup d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu, Delegació de Lleida de l'IEC...), amb dilatada experiència de col·laboració amb Andorra (Trobades d'Escriptors al Pirineu, col·laboració amb el Servei de Política Lingüística i amb la Universitat d'Andorra, formació de professorat i professionals, participació a la Comissió de Toponímia d'Andorra...) i amb la resta de territoris pirinencs.

El devenir històric del segle xx ha portat com a conseqüència al món importants pèrdues en la diversitat cultural, pèrdues que s'han fet especialment visibles en l'entorn pirinenc. El segle XXI ha de ser el segle de reacció de les societats implicades en defensa dels seus valors propis i locals, que, sembla ja un tòpic dir-ho, són precisament allò que les universalitza.

RAMON SISTAC
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Lleida